

Házastársi „machinációk” tárháza – Forráselemzések a házastársak közötti lopás témaköréből II.

Az *actio rerum amotarum* és az *actio furti* alkalmazásának határterületei a D. 25, 2, 17, 3, eod. 18, valamint eod. 28 és a C. 6, 2, 22, 4 forrásszövegek összevetése alapján

ABSTRACT

In the previous part of our paper we examined two fragments of the Digest and a constitution from the Code of Justinian in order to understand, how special applications of both the *actio rerum amotarum* and the *actio furti* appear in the Justinian compilation of Roman jurists' and imperial law. In the present, final part of our paper we intend to compare the previously analysed passages of the Digest and the Code and to demonstrate that the special duality of the *actio rerum amotarum*, concerning its function and *reipersecutoria* or delictual nature, characterized this action from the creation throughout its whole existence. Through the development of Roman law this duality also occurred in the gradual expansion of this action's application to those "frontier cases", which were analysed in our paper. During this expansion the penal characteristics of the action came more and more into prominence and the *actio rerum amotarum* in this way converged to the *actio furti*, and so the formerly sharp edges between them slightly faded. This was however only a "tone shift" as the action never lost its *reipersecutoria* nature. As a result, the relation between these two actions, like the nature of the *actio rerum amotarum* as well, can be considered as complex and dynamical varying.

Keywords: *actio rerum amotarum* ■ *actio furti* ■ theft between spouses ■ *actiones rei persecutoriae* and *poenales* in Roman law ■ "frontier cases" of *furtum* and *amotio*

I. A D. 25, 2, 17, 3, EOD. 18, VALAMINT EOD. 28 FORRÁSSZÖVEGEKBE
 OLVASHATÓ TÉNYÁLLÁS ÉS JOGI KONSTRUKCIÓK ÖSSZEVETÉSE A C. 6,
 2, 22 HELYEN FELVETT *CONSTITUTIO* RENDELKEZÉSEIVEL

1. A D. 25, 2, 17, 3 és eod. 18 forrásszövegek és a C. 6, 2, 22, 4-4c. §-ok
 – A kontextus jelentősége

Az egyszerűség kedvéért – persze kizárólag jelen vizsgálódásunk kontextusában, tehát a házastársak közötti lopás tárgyában rejlő sajátosságokra figyelemmel – jelen alponiban nevezzük a D. 25, 2, 17, 3 és eod. 18 forrásszövegekben tárgyalt esetet röviden – mivel ebben az esetben a férj záloghitelezőként tartja magánál a későbbi *res amotát* – „*res pignori data*-esetnek”, míg a C. 6, 2, 22, 4-4c. §-aiban olvasható rendelet tényállását – mivel ebben az esetben a férj és a harmadik személy között *commodatum* jött létre – „*res commodata*-esetnek”. E két tényállás összevetése során mindenekelőtt azok feltűnő hasonlósága állapítható meg: a férj és a harmadik személy között fennálló jogviszony alapján a férj mindkét esetben *custodia*-felelősséggel terhelt (mint *creditor pigneraticius* és mint *commodatarius*), s a feleség mindkét esetben a férjnél e jogviszonyokból lévő dolgot tulajdonítja el. Mégis e két, látszatra analóg jogeset elemzése során, s a szakirodalom plauzibilis megállapításai alapján eltérő jogi következtetésekre juthattunk, amennyiben az első esetben az *a. r. a.* megindíthatóságához feltételeztük valamennyi speciális anyagi jogi és eljárásjogi előfeltétel teljesülését, míg a második esetben e keresetet a házasság fennállása alatt is megindíthatónak tekintettük (így több tényállási elem hiányában is, mindenestre a *secutum divortium* követelményének teljesülése semmiképpen sem volt szükséges). Mármost, mint arra a korábbiakban is utaltunk, a két textus összevetéséből elméletileg annak a lehetősége is felmerül, hogy a „*res pignori data*-esetben” is sor kerülhetne *a. r. a.*-ra a férj által, még a házasság fennállása alatt is, amennyiben az eltulajdonításra a „*res commodata*-esetben” olvashatók szerint kerülne sor. Ezt az értelmezést támasztja alá az a körülmény is, hogy a D. 25, 2, 17, 3 helyen (az *amotiót*, s persze a felek között fennálló házasságot leszámítva) a speciális tényállási elemekről és perelőfeltételekről nincs szó, ellenben az *a. r. a.*-ra történő utalás kifejezetten szerepel („*hoc iudicio^[1] tenebitur*”). Mert hiszen, ha ebben az esetben feltételezzük, hogy a perlésre a házasság megszűnését követően kerül sor,^[2] akkor felmerül a kérdés, ugyan

[1] A kereset egyrészt a forrásszöveg elhelyezkedéséből – D. 25, 2 titulusa –, másrészt a 3. §-t közvetlenül megelőző 2. §-ban írtakból („Non solum eas res, quae exstant, in rerum amotarum iudicium venire Iulianus ait, verum etiam eas, quae in rerum natura esse desierunt: simili modo etiam certi condici eas posse ait.”) sem lehet kétséges.

[2] A házasság fennállása alatt *actio furtival* történő perlés lehetőségét természetesen nem vizsgáljuk, hiszen ez a házastársak között kizárt volt (éppen ez a – különböző, e helyütt nem vizsgált jogpolitikai indokokon alapuló – körülmény indokolta az *a. r. a.* megalkotását is), s éppen ezért az a kérdés, hogy a fenti esetben lehetőség volt-e a házasság fennállása alatt *a. r. a.*-mal történő perlésre.

mi zárta volna ki a házasság megszűnését követően, hogy a férj *actio furtival* pereljen (még ha az eltulajdonításra a házasság tartama alatt is került volna sor, ha a speciális tényállási elemek [így pl. a *divortii causa* stb.] nem valósultak meg, ellenben az eltulajdonítást a feleség egy, nem is a férj tulajdonában álló, neki csupán *pignus*ba adott dologra követte el [ekként viszont egy olyan jogviszonyba „belenyúlva”, amelyben a férj *custodia*-kötelezett – s így az *actio furti* aktív legitimációjával rendelkező személy – volt])?

Azt ugyan el kell ismernünk, s ez kifejezetten gyengíti feltételezésünket, hogy az idézett *Digesta*-helyen kifejezetten az *amotio* szerepel elkövetési magatartásként,^[3] továbbá – mint arra Wacke is rámutatott – kétségtelen, hogy a szöveggörnyezet sem ezen értelmezés helyességére utal. Mégis, csupán egy gondolatkísérlet erejéig érdemes számba venni azt a lehetőséget is, hogy a „*res pignori data*-eset” kapcsán a fenti értelmezésünk helyes. Mi következne ebből? Nem nehéz a megoldás: ebben az esetben a „*res commodata*-eset” megoldási „algoritmusa”, ill. eredetileg a *Codex*-beli rendelet megalkotásának alapjául szolgáló forgatókönyv érvényesülne. Utóbbi értelmében egyrészt, mivel ennek így már a házasság fennállása alatt sem lenne akadály – szemben az *actio furtival* –, a férj *a. r. a.*-ot^[4] indíthatna a feleség ellen a *res pignori data* eltulajdonítása okán, vagy, amennyiben ő nem lenne fizetőképese, a zálogtárgy tulajdonosa *actio furtival* perelhetné a feleséget. Másrészt a tulajdonos választhatna, kivel szemben lépjen fel reiperszekutórius *actió*val, a férj ellen a zálogszerződésből eredő keresettel, vagy a feleséggel szemben *condictió*val, ill. a szokásos *in rem* keresetekkel (pl. *rei vindicatió*val). A „*Sed alterutri agere permittendum est*” kitétele ebben az esetben is a feleség perelhetőségével állna összefüggésben, ti. ha a férj fizetőképese, akkor az eltulajdonítással összefüggésben csak ő perelheti a feleséget, akár fizet a harmadik személynek, akár nem, ha pedig a férj fizetőképtelen, akkor a feleséget az eltulajdonítás okán csak a harmadik személy perelhetné. A *Codex*-beli rendelkezések fényében ugyanez a forgatókönyv érvényesült volna azzal, hogy ha a férj fizetőképese, akkor a harmadik személy csak őt perelhette volna, s a feleséggel szemben csak a férj léphetett volna fel, mégpedig *a. r. a.*-mal; ha azonban a férj nem fizetőképese, a zálogtárgy tulajdonosa vagy a szerződésből eredő keresettel léphetett volna fel a férj ellen és *actio furtival* a feleség ellen, vagy a férj helyett a feleség ellen indíthatott volna – az *actio furti* mellett – valamilyen reiperszekutórius *actió*t is. Látható, a „*Sed alterutri agere permittendum est*” elve tulajdonképpen ilyenkor is érvényesül, azzal a megszorítással, hogy a császári *constitutio* ennek menetét is meghatározza, amennyiben feltételekhez köti a feleség harmadik személy általi perlését.

[3] Kérdés persze, hogy technikus értelemben használja-e itt e kifejezést a jogtudós? Egyébként, ha az *amotio*ra mint a *contractatio* „kvalifikált formájára” tekintünk, kétségkívül igaz, hogy a többen a kevesebb is benne van („*in maiore minus inest*”), vagyis a *furtum* bizonyára elkövethető *amotio*val is.

[4] Vagy, mint arra a korábbiakban is utaltunk, *vindicatio pignoris* mint záloghitelező. Ez a kereset azonban irreleváns a fenti vizsgálódásunk szempontjából.

Lényegében tehát, amennyiben a „*res pignori data*-eset” kiemeljük jelenlegi szövegkörnyezetéből, az teljességgel megfeleltethető a „*res commodata*-esetben” foglaltakkal. S ehhez képest, idézzük fel ismét, mi a helyzet a jelenlegi szövegkörnyezetben? Egyrészt meg kell valósulniuk a speciális tényállási elemeknek és eljárásjogi előfeltételeknek, másrészt a felek perindítási lehetősége ennél fogva eleve szűkebb, hiszen vagy a férj indíthatna *a. r. a.*-ot az általános szabályok szerint (*actio furti* a speciális körülményeknél fogva semmi esetben – még a házasság megszűnését követően – sem illelné meg a feleséggel szemben), vagy a *res amota* tulajdonosa indíthatna *condicti*ót a feleség ellen (nyilván ez esetben is alternatíváé az *in rem* keresetek mellett, ugyanakkor kumulatíváé az őt adott esetben megillető *actio furtiva*l). S kétségkívül megállapítható, hogy a szövegek elhelyezkedése és a forrásbeli kontextus alapján ekként írható le a valós helyzet.^[5]

2. A D. 25, 2, 28 fragmentum és a C. 6, 2, 22, 4-4c. §-ok – Az *a. r. a.* alkalmazhatóságának problematikája inverz tényállásokban

Mint láttuk, a két forrásszövegben lényegében fordított esetek állnak fenn, pontosabban a *commodatum*ban részes felek vannak ellentétes pozíciókban. Bár mind a két tényállásban a férj és a harmadik személy között haszonkölcsön-szerződésből eredő jogviszony áll fenn, a *Digesta*-beli fragmentumban a férj a haszonkölcsönbe adó és a harmadik személy a haszonkölcsönbe vevő, míg a *Codex*be felvett császári rendeletben a férj a *commodatarius* és a harmadik személy a *commodator*. Abban pedig egyik esetben sincs eltérés, hogy a feleség mindét esetben a haszonkölcsönbe adott dolgot tulajdonítja el.

[5] Wacke mellett szintén ezen az állásponton van Liebs, 1972, 151-152. Kérdés, hogy mivel állhatott összefüggésben a Codexben harmadikként említett („*dubitatio tertia*”), jogtudósok közötti vita? A forrásszöveg releváns részei szerint ugyanis („*Quidam etenim re sibi commodata huiusmodi rei furtum a sua muliere passus est: et dubitabatur, utrumne domino rei furti actio contra mulierem praestatur, an propter necessitatem causae et maritus eius utpote commodati actioni suppositus potest habere furti actionem. Et auctores quidem iuris satis et in hac specie contra se iurium exerceverunt*”) a jogtudósi vita tárgya az volt, *commodatum* esetén kit illessen meg az *actio furti*: a *commodator*t vagy a neki a *commodatum*ból fakadó keresettel alávetett *commodatarius*t (akit ebben az esetben – mivel a tolvaj a házastársa volt – valójában a *r. a.* illelt meg), ennyiben tehát nincs különbség a rendelet megelőző részeihez képest, hiszen az azokban tárgyalt tényállások során is elsősorban ez a kérdés merült fel. Ami a helyzetet bonyolítja, s egyúttal a „*res pignori data*-eset” kontextuális elemzését is megkívánta, az az, hogy az *a. r. a.* maga eredeti koncepciójában nem lehetett az *actio furti* egyszerű „váltótársa”, alternatívája a házastársak közötti lopás esetére, hiszen annak számtalan egyéb, különleges – többek között a *secutum divortium*mal kapcsolatos – előfeltétele volt. Így a „*res commodata*-esettel” kapcsolatos constitutióban említett vita tárgya a korábbiakkal ellentétben (ill. azokon túlmenően) éppen az lehetett, hogy a megelőzőleg már a *res pignori* datára is kiterjesztett alkalmazási körrel rendelkező *a. r. a.* egy, még ennél is szélesebb körű alkalmazást nyerjen azzal, hogy a házasság fennállása alatt is megindítható legyen, s így a férjnek egy olyan helyzetben is rendelkezésére álljon feleségével szemben, amikor őt egyébként általánosságban megilletné az *actio furti*, de azt – a házastársak közötti alkalmazásának tilalmára tekintettel – mégsem vehetné igénybe.

Iustinianus császár rendeletének lényege, mint láthattuk, az volt, hogy a harmadik személyt csak a férj fizetéseképtelensége esetén illeti meg *actio furti* a feleséggel szemben, továbbá a férjet *actio furti* a feleséggel szemben semmiképpen sem illetheti meg, ellenben még a házasság fennállása alatt lehetővé tette számára az *a. r. a.* megindítását. Ezzel szemben a Paulustól származó forrásszöveg tanúsága szerint, bár a férjet – ekkor, mint tulajdonost – nem illeti meg (még a harmadik személy fizetéseképtelensége esetén sem) az *actio furti*, a harmadik személyt mint köztelmileg felelős személyt azonban megilleti e kereset a feleséggel szemben még a házasság fennállása alatt. Az általános szabályokhoz képest tehát mindkét esetben speciális helyzeteket konstatálhatunk,^[6] s míg az utóbbi eset a feleségre nézve kedvezőlenebb, Iustinianus döntése egyértelműen a feleség érdekeit szolgálja.^[7] Összefoglalóan tehát, a *Codex* az *a. r. a.* speciális alkalmazási körét írja le, amikor még a házasság fennállása alatt, s egy „egyszerű” *furtum* esetén is alkalmazhatóként jelöli meg, a *Digesta* pedig az *actio furti* különleges alkalmazását teszi lehetővé, amikor azt – ugyan harmadik személy által, de – a házasság fennállása alatt, a tolvaj házastársal szemben megindíthatóként írja le (annak ellenére, hogy a férj), aki egyébként [a harmadik személy fizetéseképtelensége esetén] rendelkezne e keresettel, ilyenkor nem indíthatja meg az *actio furtit*).^[8]

Azonban, mint arra a *Digesta*-beli tényállás kapcsán tanulmányunk I. részében már utaltunk, a tényállás körében a valódi kérdés sokkal inkább az, indítható-e *a. r. a.* a férj által, s értelemszerűen a házasság fennállása alatt? E kérdésre korábban (a speciális feltételek, tényállási elemek hiányára tekintettel) nemleges választ adtunk, egy igenlő válasz megalapozásaként ugyanis kizárólag a Iustinianustól származó *Codex*-beli döntést tudnánk analógiaként felhozni. Legalább-

[6] Bár kétségtelen, hogy a *Digesta*-ban olvasható megoldás annyiban nem különleges, hogy az *actio furti*, jóllehet valóban a házasság fennállása alatt indítható a feleség ellen, de a harmadik személy által, akit e kereset egyébként – tehát az általános szabályok szerint is – megilletett volna. A helyzet különlegessége így csupán abból fakad, hogy a harmadik személy commodatarius annak ellenére is indíthat *actio furtit* a feleség ellen, hogy ez a lehetőség a férjet nem illethet meg; persze az is igaz, hogy a harmadik személy sem indíthatna *a. r. a.*-ot a feleség ellen (s ha csak ebből a textusból indulnánk ki, akár arra a – természetesen abszurd – következtetésre is juthatnánk, hogy az *actio furti* volt az *a. r. a.* „alternatívája”, ha utóbbi nem lett volna indítható a tolvajjal szemben – ugyanakkor éppen ezen megközelítés abszurditása mutatja meg, miben áll a helyzet különleges mivolta).

[7] Ugyanígy Wacke, 1963, 48-49. is. Jóllehet *divortii causa* eltulajdonításról – ill. egyéb, az enyhébb elbírálást egyébként megalapozó vagy legalábbis megalapozni képes körülményről – egyik esetben sincs szó, erre tekintettel mégis kétségkívül hivatkozható az *a. r. a.* „házastársak közötti lopás esetén igénybe vehető keresetként”, még ha e meghatározás a kereset klasszikus (kori) rendeltetését nem is tükrözi.

[8] Mindebből egyébként az is következhet, hogy a feleség cselekménye alapján az *actio furtival* érvényesíthető igény létrejött (mondhatni „*actio nascitur*”), s e kereset igénybevételeit csupán egy külső körülmény, nevesül a felek között fennálló házassági kötelék gátolja. Megjegyzendő, hogy a D. 25, 2, 1 forrásszöveg megállapításainak fényében (ti. hogy házastársak között egyáltalán elkövethető volt-e *furtum*) a fenti körülmény a vagyonszösszege alapozott (s a *furtum* házastársak közötti elkövethetőségét tagadó) elméletet kétségkívül gyengítené, s az utóbb elfogadott (a tényállást a *furtummal* azonosító) álláspont helyességét korroborálná.

is elméleti kérdésként feltehetjük ugyanakkor, elképzelhető-e mégis az *a. r. a.* megindítása a férj által a feleséggel szemben a fenti *Digesta*-beli tényállás keretei között?^[9] Ha e kérdésre „óvatos” választ kívánunk adni, azt mondhatjuk: Iustinianus döntését követően igen, a férj indíthat *a. r. a.*-ot, amennyiben a harmadik személy fizetésképtelen. Ebben az esetben ugyanis mindössze annyi a különbség a *Codex*-beli esethez képest, hogy ezúttal a férj nem a haszonkölcsönbe vevő, hanem a haszonkölcsönbe adó, akit a harmadik személy fizetésképtelensége esetén megilletne az *actio furti* a tolvajjal szemben, mivel azonban a tolvaj itt a feleség, ezért vele szemben – ekkor viszont már hasonlóan a *Codex*-beli esethez – az *a. r. a.* igénybe vehető. Kérdés persze, mi lehetett a helyzet Iustinianus döntését megelőzően? Mivel maga a császár is utal rendeletében a kérdés jogtudósok közötti vitatott voltára, így elképzelhető, hogy korábban is volt olyan álláspont, mely szerint ilyenkor a férj indíthatott *a. r. a.*-ot, s Iustinianus döntésével ehhez a – kiterjesztő – állásponthez csatlakozott, ezt azonban nem tudhatjuk bizonyosan, hiszen az idézett *Digesta*-helyből sem derül ki az *a. r. a.* indíthatósága, mint látuk, e fragmentumból lényegében csupán az *actio furti* témakörében nyerhetünk fontos ismereteket. Mindazonáltal tény, hogy a Paulus-fragmentum nem zárja ki az *a. r. a.* megindíthatóságát a harmadik személy fizetésképtelensége esetén (igaz, a *Codex*-beli rendelethez képest annak kifejezett alkalmazhatóságáról sem tudósít minket), továbbá a források az *a. r. a.* megalkotásával kapcsolatban általánosságban is arról tudósítanak, hogy az *a. r. a.* a házastársak közötti *actio furtit* „pótolja”, mivel előbbi nem volt köztük megindítható (ld. pl. D. 25, 2, 1, eod. 2, eod. 3, eod. 6, eod. 17 pr., C. 5, 21, 2). Így ebben az esetben is, logikusan az *a. r. a.* kerülhetne a férj által a feleség ellen meg nem indítható *actio furti* helyére. Mindazonáltal, megismételve a fentieket, valószínűbbnek látszik az *a. r. a.* kizártsága, a speciális tényállási elemek, ill. perelőfeltételek teljesülésének elmaradása miatt, s azért is, mert a *Codex*ben végső soron Iustinianusnak egy (adott esetben régi) vitát eldöntő *constitutio*jából vonnánk le így a korábbi jogra nézve – nyilván anakronisztikus – következtetéseket.^[10]

[9] A kérdés lényegében ezúttal is, miként a korábbiakban, az *actio furti* a. r. a.-mal való – a házastársak közötti „egyszerű” lopási tényállások esetében általános – helyettesíthetősége. Láthattuk, e keresetek bizonyos tényállásokban „kiváltják” egymást; ebből, s nyilván az alapul fekvő tényállások hasonlóságából következhet funkciójuk hasonlósága is, így viszont egyértelműen az a. r. a. pönális jellegére kellene következtetni, lévén az *actio furti*, mint az köztudott, a római jog története során mindvégig tisztá bűntetőkereset. Ahogy Liebs, 1972, 147-148., valamint Wacke, 1963, 103-104. és 126-128. megálapításaira is tekintettel, az *actio furti* és az a. r. a. viszonyára nézve – megfogalmazza, „Danach müßte das Klagziel beider Klagen zwar nicht identisch sein, aber wenigstens teilweise übereinstimmen, d. h. auch die a. r. a. müßte wenigstens teilweise pönalen Charakter haben, mag die Höhe der poena auch gering sein.”, jóllehet ezzel kapcsolatban azt is megállapítja: „Der Schein trügt jedoch.”

[10] Ennek fényében mindenképpen érdekes körülmény, hogy a rendelet korábbra – 530-ra – datálható, mint a *Digesta* elkészítése és hatályba lépése (egyúttal a szakirodalomban a híres *quinquaginta decisiones* körébe számítják e rendeletet is, ld. pl. Krüger, 1907, 6.). Ha ugyanis a *Digesta*ban szereplő tényállásokat a *constitutio* szellemében értelmeznénk, a fenti problémák lényegében fel sem merülnének; ugyanakkor az időben később elkészült és hatályba lépett *Digesta*, mivel a jogtudósi jogot tartalmazza, így alapvetően a korábbi jogra nézve lehetne irányadó, így pedig a különböző értelmezéseknek álláspontunk szerint mindenképpen helyük van (nem beszélve itt most az esetleges interpolációkritikai megfontolások helyességéről).

II. KONKLÚZIÓK

1. Általános megállapítások

A vizsgálatunk tárgyául választott forrásszövegeket korábban mint az *a. r. a.* és az *actio furti* viszonyával, alkalmazásuk határterületeivel, ill. az *a. r. a.* jellegével kapcsolatban lényeges információkat tartalmazókként jelöltük meg, így befejezőként tekintünk át, ezen aspektusokból milyen következtetéseket vonhatunk le a fenti elemzésből és a textusok összevetéséből.

Ami a keresetek alkalmazhatósága közötti határvonalat, a keresetek viszonyát illeti, egyszerre juthatunk evidens és kevésbé egyértelmű következtetésekre is. Evidens, így bővebb magyarázatot nem is igényel az a körülmény, hogy a legélesebb határvonal a két kereset között az, mely szerint az *a. r. a.*-ot valamennyi esetben csak a tolvaj házastársa indíthatja meg vele szemben, mivel *actio furtival* nem perelhetik egymást a házastársak; s ugyanúgy, a sértett vagy passzív alany harmadik személy valamennyi esetben kizárólag *actio furtit* indíthat a tolvajjal szemben, mivel őt az *a. r. a.* nem illeti meg (eltekintve ezúttal is a feleket megillető egyéb – a szerződésből vagy tulajdonosi minőségükből fakadó – keresetektől). Kevésbé egyértelmű ugyanakkor, hogy a fenti forrásszövegek összevetése, s különösen a *Codex*-beli rendelkezés alapján úgy tűnik, az *a. r. a.* és az *actio furti* – ha nem is minden esetben, de bizonyos tényállásokban – egymással lényegében felcserélhető, alternatív viszonyban álló, azonos célokát szolgáló keresetek voltak, melyek között csak az előzőleg is említett aktív legitimációs szabályokban volt különbség, így ha a tolvaj és a sértett vagy passzív alany között házasság állt fenn, akkor nem az *actio furti*, hanem az *a. r. a.* volt megindítható ellene. Illetve volt még egy különbség: a fentiekben csupán utaltunk rá, e körben azonban különös jelentőséget kap a két keresetben való marasztalás különbözősége is. Míg ugyanis az *actio furti* (tetten nem ért lopás esetén) legalább a lopott dolog értékének kétszeresét kitevő *poenára* ment, s egyúttal infamált is, addig az *a. r. a.* elsősorban természetbeli marasztalásra (tehát a dolog visszaadására), s ha ez nem volt megvalósítható, a dolog eltulajdonításakor meglévő értékének, ha az azóta magasabb lett, e magasabb értéknek a megtérítésére – vagyis mindenképpen *simplumra* – azzal, hogy a marasztalás nem eredményezett *infamiát* sem a pervesztes alperesnél.^[11] Mindebből viszont az is következik, hogy az *a. r. a.* a fenti *Codex*-beli esetben az *actio furtival* – mely köztudomásúlag a római jog története folyamán mindvégig tiszta büntetőkere-

[11] S ekként lesznek értelmezhetőek a C. 6, 2, 22, 4c. forrásszöveg befejező szavai: „(...) ne ex huiusmodi occasione inter maritum et uxorem, qui non bene secum vivunt, aliqua machinatio oriat, et forsitan marito volente uxor eius et trahatur et furti patiat, poenalem condemnationem”, vagyis a császári rendelet indoka éppen az *actio furtival* való perlés esetén e mindenképpen magasabb összegű *poenában* való marasztalás elkerülésének szándéka lehetett amellet, hogy ebben jelentős szerepet játszhatott a Wacke, Liebs és Guarino által is kiemelt, a házasság és a válás koncepcionálisan eltérő iustinianusi megközelítése is.

set volt – azonos jellegű, de mindenestre azonos funkciójú kellett, hogy legyen, hiszen azokban az esetekben, amikor a házastárs valamely okból nem indíthatott *a. r. a.*-ot a tolvaj ellen, olyankor a harmadik személy minden további nélkül *actio furtival* perelhette őt. Így tehát az *a. r. a.* jellegét illetően megállapítható, a C. 6, 2, 22, 4 textusban – már csak az alapul fekvő tényállásoknak az *a. r. a.*-ot „általában” megalapozó magatartásokhoz képest vett különbözőségénél fogva is – elsődlegesen és egyértelműen az *a. r. a.* pönális jellege, karaktere, vagy legalábbis – az *actio furti* kiváltó szerepe folytán – pönális funkciója dominált, s a kereset egyébként igen jelentős reiperszekutórius vonásai a kérdéses tényállásokban egyértelműen háttérbe szorultak, illetőleg a *condictio furtivával* való – a szakirodalomban szintén vitatott – összevetésre adtak lehetőséget.^[12]

Ehhez képest a fentiekben vizsgált *Digesta*-helyek alapján egy egészen más kép rajzolódik ki: ha ugyanis az *a. r. a.* a klasszikus kori jogtudósok véleménye szerint is egyszerűen az *actio furti* – házastársak rendelkezésére álló – alternatívája lett volna a fenti tényállásokban, akkor már számukra is alternatív igénybe vehetőnek kellett volna lennie ezekben az esetekben, melyről azonban e források hallgattak, ezzel egyrészt kétségkívül teret engedve „óvatosabb” (a forrásbeli kontextushoz jobban ragaszkodó) és „merészebb” (a forrásbeli kontextustól elszakadó) értelmezéseknek is, másrészt viszont, egyfajta *a contrario* érvként, megerősítve Paulus azon – a fentiekben a kereset reiperszekutórius jellege kapcsán már utalás szintjén hivatkozott – megállapítását, mely szerint

[12] Mindenképpen utalni kívánunk rá, hogy Wacke, 1963, 140-143. és 150. szerint a D. 25, 2, 6, 4 és a C. 5, 21, 3 – jelen írásban nem vizsgált, a tolvaj házastárs örökösinek felelősségével kapcsolatos – textusok alapján arra lehet következtetni, hogy a C. 5, 21, 3 helyen felvett rendelet megalkotásával (290-ben vagy 293-ban, Diocletianus és Maximianus császárok idején) egyúttal kísérletet tettek az *a. r. a.* átértelmezésére egy reiperszekutórius célú, de pönális keresetté. Jóllehet ezen átértelmezési kísérlet rövid életű volt, hiszen a *Digesta* már a régi (klasszikus kori) szabályok szerint rendelkezett e kérdéstről – Iustinianus tehát (a fenti különleges eseteket leszámítva) visszatért ugyan a klasszikusok koncepciójához, de – különösen a császári rendeletekben – nem tekinthetett el ettől a kísérlettől, mely kétségkívül hatással volt a jogéletre, az *a. r. a.* gyakorlatára (a Codexben említett jogtudói vita tehát akár ebből is fakadhatott). Mindezekre figyelemmel érdemes áttekinteni végül, miként foglaltak állást a fentiekben hivatkozott szerzők az *a. r. a.* jellegével kapcsolatban. A fentiekben ismertetett álláspontunk – mely szerint az *a. r. a.* az alapul fekvő cselekményt, s élethelyzetet tekintve egy deliktuális alapokon nyugvó, de klasszikus (kori) formájában, s funkcióját tekintve reiperszekutórius keresetnek tekinthető – Wacke, 1963, 144-146. megállapításaira vezethető vissza, így ő a keresetet a klasszikus és iustinianusi jog szerinti formájában is reiperszekutóriusként határozta meg, még ha nem is tudott egyes pönális vonásaitól eltekinteni. Lényegében azonos eredményre jut Liebs, 1972, 146-149., bár e körben rámutat Wacke – Levy nyomán megfogalmazott – álláspontjának egyes kevésbé tartható megállapításaira, végül azonban a kereset hol pönális, hogy reiperszekutórius jellegével kapcsolatban úgy fogalmaz, „Bei den Konkurrenzen der *a. r. a.* ist von dieser Zweitgesichtigkeit der Klage allerdings kaum mehr etwas zu verspüren. Insofern wird sie durchweg als allein sachverfolgende Klage behandelt.” Guarino – egyes kérdésekben Liebs által kritizált, vö. pl. Liebs, 1972, 150. [107]-es lábjegyzet – nézete szerint (ld. pl. Guarino, 1995, 120. és 155-157.) a kereset (legalábbis bevezetésekor) szintén reiperszekutórius jellegű volt. Mint azonban arra utaltunk is, e nézet a szakirodalomban vitatott (ld. pl. Valiño, 1968, 431-437.), s többek között éppen a kereset természetének vitatott jellege adta a motívációt Wacke kutatásaihoz is.

D. 25, 2, 21, 5 (*Paulus libro 37 ad edictum*): „Haec actio licet ex delicto nascat, tamen rei persecutionem continet (...)”

Mindenestre bárhogyan is értelmezzük a kereset jellegére, funkciójára vonatkozó forrásokat a fenti esetekben, éles az ellentét az *a. r. a. Codex*-beli szerepe és a *Digestában* olvasható klasszikus (kori) koncepciója között (mely utóbbi jóval inkább a kereset reiperszekutórius jellegét támasztja alá), így kétségtelenül megállapítható, hogy az *a. r. a.* alkalmazhatóságának – az *actio furtiva* való viszonyában – a fenti „határterületekre” történő fokozatos kiterjesztésével egyidejűleg szükséges volt engedni a kereset jellegére vonatkozó dogmatikai feszeségből (s nagyobb teret engedni a kereset eleve meglévő pónális vonásainak), mely a praktikus gondolkodású római jogtudósoktól – a formatakarékosság elvével is összhangban – egyébként sem állt távol. Mindez jól mutatja, az *a. r. a.* természete mennyire összetett, s közel sem fogalmazható meg olyan egzakt módon, hogy tisztán egyik, vagy másik jól ismert kategóriába lenne sorolható.^[13]

2. Végkövetkeztetések

Az *a. r. a.* és az *actio furti* alkalmazásának határterületeit bemutató források vizsgálata alapján arra következtethetünk, hogy az *a. r. a.* jellegének sajátos kettőssége annak megalkotásától fogva egész fennállása alatt, mindvégig fennállt. A megalkotásához vezető jogpolitikai indokok és az alapul fekvő élethelyzet sajátosságai egy, az *actio furti*tól különböző, reiperszekutórius kereset kialakítását tették indokolttá, így élesen megkülönböztetve és elhatárolva mind funkcionálisan, mind koncepcionálisan a házastársak közötti lopás – valamint további tényállási elemek fennállása – esetén igénybevehető *actio*t a lopás esetére szóló általános keresettől; e körülmény sem fedhette el ugyanakkor az elkövetési magatartás egyértelműen deliktualis, s így elsősorban pónális keresetet előírányzó jellegét. E kettősség a későbbiek folyamán a kereset alkalmazhatóságának a tanulmányunkban vizsgált határterületekre történő fokozatos kiterjesztése folyamán akként jelentkezett, hogy mindinkább előtérbe kerültek az *a. r. a.* pónális karaktervonásai, ekként a kereset közelebb került az *actio furti*hoz, a köztük korábban fennálló éles határvonal pedig némileg elmosódott; ekkor azonban

[13] Végül – mivel e problémára eleve csupán érintőlegesen utaltunk – röviden foglalkozunk azal a kérdéssel is, miként viszonyul a fenti esetekhez az *a. r. a.* elméleti megalapozásaként szolgáló, a házassági vagyontközösség korábbiakban felvetett gondolata. Kétségtelen – mint arra Wacke, 1963, 103. [132] is utal –, hogy a fenti tényállásokban e probléma alapvetően nem merült fel, hiszen ezek során tipikusan olyan kötelmi viszonyokon belül mozgunk, melyekben a dolgok tulajdoni viszonyai nem vitásak: azok tipikusan a harmadik személy tulajdonában állnak, kivéve, amikor a férj a haszonkölcsönbe adó (D. 25, 2, 28) – s ebben az esetben éppen, hogy felmerül a vagyontközösség gondolata, ti. a férjet megillető (?) *condictio*val kapcsolatban; ezzel összefüggésben részletesebben ld. a tanulmányunk I. részében írtakat. Nem kizárható az sem, hogy a házastársak közötti – akár csak természetes – vagyontközösséggel való lazább összefüggése miatt volt lehetséges az *a. r. a.*-nak a *Codex*-beli tényállás alapján történő kiterjesztése, míg a *Digestában* olvasható esetekben a kereset megőrizte e tekintetben eredeti jellegét.

a kereset eredeti, funkcionális, s nem utolsósorban perjogi sajátosságai nem tudták feledtetni annak reiperszekutórius jellegét. Ezért úgy a két kereset viszonya, mint az *a. r. a.* jellege összetett, s dinamikusan változó volt.

IRODALOMJEGYZÉK

- Guarino, Antonio (1995): *Res amotae*. In: *Pagine di Diritto Romano VII*. Casa Editrice Dott. Eugenio Jovene, Nápoly.
- Krüger, Paul (1907): *Justinianische Entscheidungen streitiger Rechtsfragen im Codex und in den Digesta*. Böhlau Nachfolger, Weimar.
- Liebs, Detlef (1972): *Die Klagenkonkurrenz im römischen Recht. Zur Geschichte der Scheidung von Schadensersatz und Privatstrafe*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Valiño, Emilio (1968): *Las Relaciones Básicas de las Acciones Adyecticias*. In: *Anuario de historia del derecho español*. 38. sz. Ministerio de Justicia, Madrid.
- Wacke, Andreas (1963): *Actio rerum amotarum*. Böhlau Verlag, Köln-Graz.

•
Halász Géza, *Balkon*